

UPPSALA
UNIVERSITET

Rättighetsbärare eller problembärare?

Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser

Maria Heimer

Uppsala Universitet

VoB Syds Familjehus i Hörby, 8 nov 2018

Sveriges sociala barnavård i ett jämförande perspektiv

Barnskyddsmodellen

- Fokus på skydd av barnet där föräldrarna ses som problemet
- Staten ingriper med stöd av lag när barn far illa
- Syftar främst till att förhindra att barn far illa
- Tröskeln för att ingripa är högre

England, USA och Australien
exempel på denna inriktning

Familjestödsmodellen

- Bygger på partnerskap med föräldrarna som deltar på frivillig basis
- Insatserna främst terapeutiska och riktade till familjen som en enhet
- Syftar i första hand till att förebygga att barn far illa
- Tröskeln för att ingripa är lägre

Sverige främsta exemplet på
denna inriktning

Barns välfärd

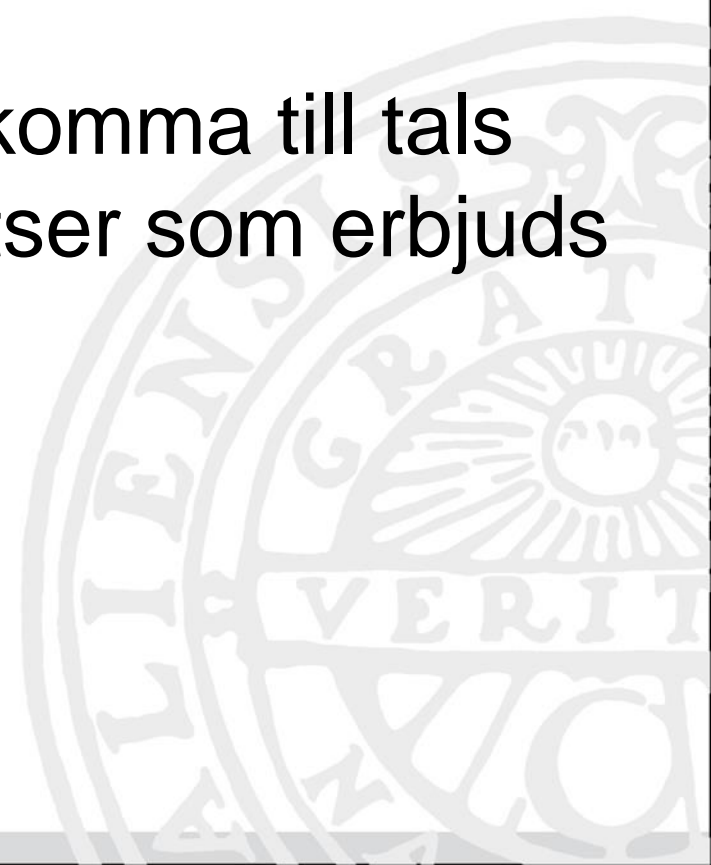
- Vårt teoretiska ramverk utgår från barnkonventionens syn på barn som rättighetsbärare och omfattar barnkonventionens alla tre pelare: **delaktighet, skydd och stöd** (*Heimer and Palme 2016*)
- Barns rätt till delaktighet ses som konstituerande för barns sociala rättigheter och barns välfärd. Barns skydd och stöd kan vara avhängigt barns rätt till röst

Dilemma i socialtjänstens arbete med utsatta barn

- Potentiell motsättning i svensk lagstiftning när barn riskerar att fara illa på grund av sina föräldrar och brister i hemförhållanden (och där det kan finnas intressekonflikt mellan barn och föräldrar)
- Föräldrars frivilliga deltagande prioriteras samtidigt som barn ska ges möjlighet att komma till tals
- Dilemmat har inte lösts av den svenska lagstiftaren utan delegeras nedåt i verksamheten att hanteras där

Rapportens huvudsakliga forskningsfråga

Hur påverkar barns rätt att komma till tals inom socialtjänsten de insatser som erbjuds barnen?

Studiens empiriska material

- Två mellanstora kommuner (i olika delar av Sverige) som varit engagerade i arbetet att stärka barns delaktighet över tid
- Alla utredningar under ett års tid (2012-2013), 688 barnavårdsutredningar
- Intervjuer (46, 2014-2016) med socialarbetare och familjebehandlare om deras arbete, baserat på konkreta ärenden
- 40 barnärenden som följs över tid, från första aktualisering fram till 2016

Det nya med materialet

(i relation till tidigare studier)

- Vi undersöker barns delaktighet och hur det *påverkar* insats

med fokus på vem som får beskriva problemet
visar på vad sätt barns delaktighet är viktigt och
centralt

- Vi studerar processen (hela)
få andra studier har analyserat processen

Forskning om den sociala barn- och ungdomsvården har
haft stor övervikt mot placerade barn

Tidigare inflytelserika studier

- har undersökt hur det gått för socialtjänstens barn senare i livet och bl.a. jämfört med gruppen barn som inte haft kontakt med socialtjänsten
- mätt utfall: socialbidrag, kriminalitet, sjukhusinläggning psykisk ohälsa, tonårsgraviditet – men säger inget om insatsernas utfall vare sig på kort el lång sikt
- speglar en syn på barn som framtida vuxna och inte som rättighetsbärare, i meningen barn får insatser som hjälper dem här och nu
- gjort stor skada på socialtjänstens syn på sig själv

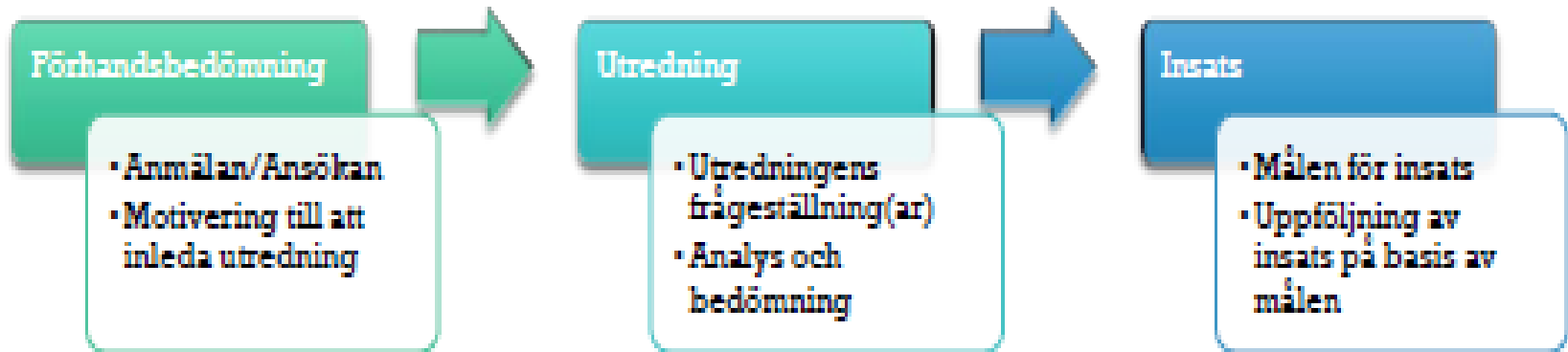
Studiens huvudsakliga resultat (1)

- Konkurrerande problembeskrivningar är återkommande, särskilt vid allvarligare oro (såsom barnmisshandel)
- Barns möjlighet att komma till tals försvagas (medan föräldrars möjlighet stärks) vid varje ny fas
- Utredande socialsekreterare anpassar sin bedömning efter föräldrarnas problembild för att de ska medverka och tacka ja till insats

Studiens huvudsakliga resultat (2)

- Problem i hemförhållande tonas ned och barnets eget beteende lyfts fram, vilket påverkar utformning av insats
- Risk att utformning av insats inte matchar de problem som dokumenterats (eller att ingen insats ges). Barnskyddet förvandlas till ett föräldrastöd. I många av våra ärenden har det lett till att barnen inte fått adekvat stöd eller skydd

Förhandsbedömning, utredning och insats: Glapp i kedjan, faserna hakar inte i varandra

- Viktig information från förhandsbedömningen kommer inte alltid med i utredningsfasen för att utredare vill välja sin egen ingång till ärendet
- Allvarliga uppgifter, som tonats ned av utredare i bedömningen, når inte alltid familjestöd
- Problemformuleringen börjar om från början, och arbetet börjar om igen, vid varje ny fas

Konkurrerande problembeskrivningar

- Särskilt förekommande vid allvarligare problem
(allvarligare problem vanligt i totalurvalet, inte minst våld mot barn)

I sin kärna handlar konkurrerande problembeskrivningar om **föräldrars brister i föräldraförmågor och omsorg** kontra **barnets eget beteende**

- Föräldrar söker flytta fokus och skuld någon annanstans och lägger det inte sällan på sitt barn
- Inkluderar att föräldrar försöker ge sitt barn en diagnos utan att det finns några sådana tankar hos förskola/skola

Exempel på konkurrerande problembeskrivningar

- Oskar: utsatt för fysiskt våld och verbala kränkningar av pappan under lång tid *kontra* Oskar är drogad och har starkt kontrollbehov
- Matteus: mamman med egen psykisk ohälsa, vill diagnosticera sonen med ADHD och anklagar Matteus för att säga att han blir slagen "bara man föser honom framåt"
- Madeleine: mamman driver på för diagnos (psykologisk utredning fastställer omsorgsbrist) *kontra* barnet uppger att hon blir slagen av sin pappa

Moa och Liv

Moa

- utsatt för våld och hot av sin pappa, känner sig inte trygg hemma (Moa)
- en tjej som "söker uppmärksamhet" och är utåtagerande (enligt pappan) när hon kraftfullt visar att hon inte mår bra

Liv

- slagen av sin mamma under en längre tid, rädd och vill inte bo kvar hemma (enligt Liv)
- barnet omöjligt att hantera och mamman vill ge en neuropsykiatrisk diagnos (mamma)

Socialsekreterarens formulering av problem och lösning: exempel

- Simon: *"Simons föräldrar är i behov av stöd för att kunna vägleda, gränssätta och hantera konflikter med Simon"*
- Elsa: *"Elsa är en flicka med särskilda behov av struktur och förutsägbarhet."*
- Katarina: *"Katarina är en lugn tjej som inte i sig själv besitter något riskbeteende ... att föräldrarna gått över gränsen och använt våld samt verbala kränkningar är under alla omständigheter oacceptabelt"*

Moa och Liv

Moa:

"Föräldrarna uttrycker en frustration och vilshenhet i hur de ska bemöta Moas beteenden som de uppfattar som trots och protester, och fadern har ibland gått över gränsen vid olika gränssättnings-situationer."

Liv:

"Konflikterna har innehållit våld från moderns sida. Våldet förnekas till stora delar av mamma ... Livs mamma säger att bråken beror på Livs sätt och beteende"
"det är alltid en förälders ansvar om ett barn utsätts för våld inom hemmet"

Socialarbetares strategi:

Socialarbetare går föräldrar till mötes och övertar delar av deras problembild för att de ska ta emot insats

”Och att man inte vill stöta sig med föräldrarna, för det tycker jag också är väldigt ofta att får du till en insats av föräldrarna, som har varit besvärliga och dom ändå tar emot familjestöd, då har du en tendens att dra ner deras ansvar väldigt mycket.”

Allvarliga föräldrabrister såsom våld mot barn kan skrivas om till gränssättning och struktur i vardagen:

”man försöker gå runt barnmisshandel lite grann på det viset så att man inte skuldbelägger föräldrarna alltför mycket”

Våld mot barn i utredningsarbetet

- Uppgifter om våld frekvent förekommande (57% i totalurvalet), särskild barnmisshandel (64%)
- Den siffran är sannolikt högre idag i landets kommuner
- I många utredningar är det inte uppgifterna om våld mot barnet som främst utreds, även om det var det som anmälan rörde. Ter sig snarare som ett parallellt spår än en del av utredningen
- En tolkning, i linje med vår rapports resultat, vore att ett fokus på våld mot barn – särskilt polisanmälan – gör det svårare att få med sig föräldrarna och att man därför vill undvika den vinkeln

Utformning av skydd och stöd till barnet: exempel

- Lisa: Insatsen blev personligt stöd till främst Lisas mamma när mamman upplever att det finns behov. Lisa har blivit utsatt för våld av sin pappa och ringde själv till polisen
- Axel: Familjebehandlaren skulle jobba med tydliga vardagsstrukturer och gränssättning. Efter två hembesök avslutade mamman. Axel kände sig utsatt i båda sina hem och hade uttryckt självmordstankar
- Nina: placering för Nina som blir slagen av båda sina föräldrar och brister i att skydda henne.

Moa och Liv

Moa:

- uppdrag till familjestöd att arbeta med fungerande rutiner och respektfullt familjeklimat
- Moa ej del av insatsen, egna samtal på BUP
- terapeutiska samtal med föräldrarna om deras relation och barndom

Liv:

- syftet med vården är att säkerhetsställa att Liv inte fortsätter att bli utsatt för våld
- familjen till BUP:s familjeenhet där också Livs självskadebeteende behandlas

Familjebehandlares strategi:

Familjebehandlare börjar jobba med det som föräldrarna vill ha hjälp med för att motivera föräldrarna:

"Det är absolut så att vi alltid frågar föräldrarna 'vad behöver ni hjälp med?' ... i stort sett jobbar vi alltid med det föräldern vill ha hjälp om"

Samtidigt är man medveten om att:

"föräldern såklart kanske inte berättar viktig information för mig, om det kan vara psykisk ohälsa eller barnmisshandel eller någonting, för det vill man inte prata om"

Flera familjebehandlare försöker också att arbeta med socialtjänstens oro, men man börjar inte där.

Barnets beteende lyfts fram

Vi ser att det bl.a. förekommer:

- när det finns uppgifter om att en eller båda föräldrar utsatt barnet för våld (vilket kan ha bekräftats i utredningen)
- men också när föräldern själv uppvisar psykisk ohälsa eller uppstår en psykiatrisk diagnos

Exempel: Elsa

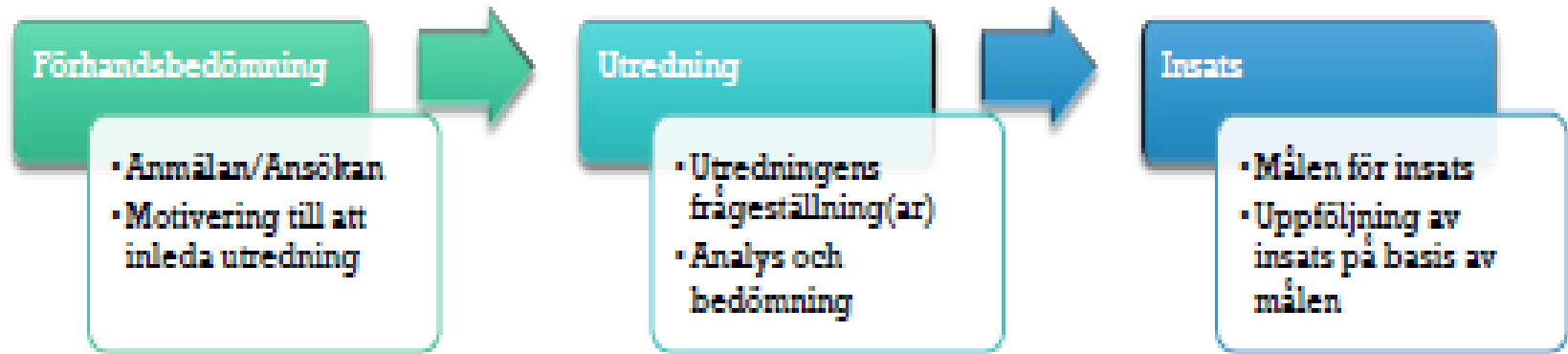
Barnets beteende kan lyftas fram både i utredningens analys och bedömning (trots att annan allvarlig oro diskuterats i utredningen) och i målen för insats

Exempel Matteus

- Ska genomgå en psykiatrisk utredning för diagnos
- Bakgrund: Matteus har varit aktuell hos socialtjänsten sedan han var bebis. Han har upplevt upprepat familjevåld och som liten gått emellan för att skydda sin mamma. I intervjuer har han uppgett att han i förskoleålder börjat bära redskap för att kunna gripa in
- Här finns en gammal utredning som konstaterar omsorgsbrist och avvisar diagnos
- I uppdragsmötet till familjestöd framkommer inget av bakgrunden utan fokus på beteende och diagnos

Glappen i kedjan

Olika perspektiv:

- Mottagning: skyddsbedömning och beslut om inleda el ej
- Utredning: få föräldrarna att tacka ja till insats
- Familjebehandling: få föräldrarna/familjen att arbeta med sina problem

Bikupa

Diskutera med den som sitter bredvid dig i 10 minuter:

Känner du igen dig i bilden som ges?
Skiljer det sig från dina erfarenheter? Hur
fungerar det i er kommun?

Vad leder glappen till för konsekvenser i
dina ögon?

Barns delaktighet under hela processen

- I jämförelse över tid: man träffar barnen i större utsträckning
- Barns röster relativt sett starkare i förhandsbedömningsfasen;
Det varierar mer i utredningsfasen;
Barns röst mycket svag i insatsfasen
- Barns röster och beskrivning av sin situation tappas lätt bort på vägen. I dessa ärenden tycks barnets uppgifter mer eller mindre bekräftas, men försvinner ändå i utredningens slutskede.

Våldsutsatta barns delaktighet

Tina Mattsson (2017): *Våld i barnavårdsutredningar.*

- Om våld mot barn överhuvudtaget behandlas i utredningen är det först och främst föräldrar som ges utrymme att berätta om det
- Även när barnen är i en ålder där de kan berätta om sina erfarenheter utesluts deras berättelser ofta i utredningen

Exempel: Oskar 16 år

- Utredare och familjebehandlare värnar om relationen till föräldrarna genom en mer generell utredning och insats

Ålder och barns delaktighet

- ”Barn från 6 år och uppåt är vi bra på att prata med”
- Diskussionen om svårigheten att prata kommer med barn kommer ofta att handla om *små* barn
- Det är inte bilden som framträder i vår studie. Många tonåringar får inte komma till tals i ärenden med allvarlig oro: bl.a. Lisa och Matilda
- I vår studie kan vi inte se att barnets med tiden växande ålder har lett till ökad delaktighet när vi följer dem över tid
- Däremot ser vi en liten skillnad i ingångsålder

Sambandet mellan barns delaktighet i problemformuleringen och insatsens problemanpassning

Totalt antal ärenden: 40

		Insatsens problemanpassning	
		Dålig	Bra
Barns delaktighet i problemformuleringen	Nej	27 ärenden	4 ärenden
	Ja	1 ärende	8 ärenden

UPPSALA
UNIVERSITET

Bikupa

Diskutera med den som sitter bredvid dig i 10 minuter:

Kommer barns röster bort? Vilka hinder ser ni för att göra barn delaktiga, utifrån era egna upplevelser? Påverkar barns delaktighet vårt gemensamma mål?

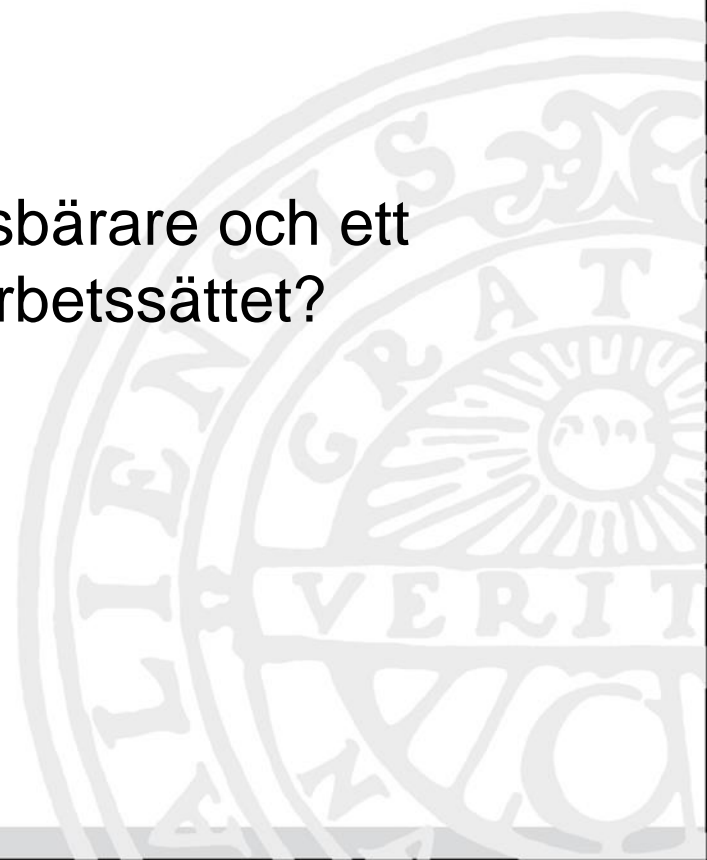
Går socialtjänstens uppdrag att uppfylla utan barns delaktighet?

- I processen går socialsekreterare och familjebehandlare föräldrarna till mötes i deras problembeskrivning
- Begriplig strategi, men vår studie visar tydligt att den inte ger avsett resultat
- Studiens resultat pekar på att det är centralt att barn får komma till tals om problemformuleringen om en förbättring av barnets livssituation skall kunna uppnås.
- Risken är annars att det arbete och de insatser som görs blir verkningslösa, och att socialtjänsten får svårt att utföra sitt uppdrag

UPPSALA
UNIVERSITET

Hur går synen på barn som rättighetsbärare och ett barn-orienterat fokus att integrera i arbetssättet?

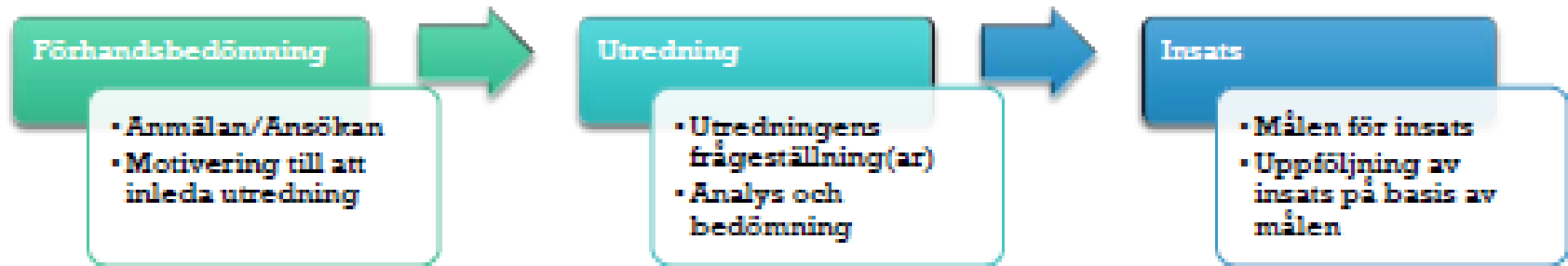

Från familjeorienterat system till ett mer barnorienterat system?

- Sett i ett internationellt perspektiv är Sverige det mest familjeorienterade systemet
  - Får barn skydd inom ramen för dagens system?
- Dagens modell behöver större fokus på barns skydd och genomgå en transformering genom barns delaktighet, utan att frångå tidigare insatser (men så att man jobbar med de egentliga problemen i familjen)

Vår studie pekar på att detta är nödvändigt för att barn ska få såväl skydd som stöd

Vad skulle kunna vända den dysfunktionella logiken som uppstår?

- Kritiska punkten: behandlingsplan/föräldrars samtycke
- Reform att tala med barn utan samtycke har inte räckt
- Den individuella socialarbetaren och familjebehandlaren bär lagstiftningens dilemma på sina axlar
- Går det att frigöra sig lite? Inte dölja dilemmat med olika strategier?

Verksamheten går före lagstiftaren

Mina förslag på vad som skulle kunna bryta logiken:

1. börja på en gång med att låta barn medverka i utformande av insats såväl som vårdplan/genomförandeplan (lagutrymme finns)
2. utveckla nya insatser som är riktade till barn

Exempel: Maskrosbarns prototyper

3. stärka barns röster i förhandsbedömning än mer och säkerhetsställa att barnets beskrivning av problemet sedan följer med genom hela processen